Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

ЯПОН ТИЛИДА ҲУРМАТ ШАКЛЛАРИНИНГ ЛИНГВИСТИК ВА УСЛУБИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Хасанова Дурдона Абдураим кизи
Самарканд давлат чет тиллар институти
Лингвистика япон тили 1-боскич магистранти
https://doi.org/10.5281/zenodo.20313866

Аннотация: Мазкур мақолада япон тилидаги ҳурмат шаклларининг лингвистик ҳамда услубий хусусиятларитаҳлилқилинади. Япон тили дунёдаги энг мураккаб мулоқот ва нутқ одоби тизимларидан бири сифатида танилиб, ундаижтимоиймақом, ёш, касб, мулоқот муҳити ва суҳбатдошлар ўртасидаги муносабат тилвоситалари орқали ифодаланади. Мақолада сонкейго, кенжоуго ва тейнейго каби ҳурмат шаклларининг грамматик, лексик ва услубий жиҳатлари ёритилган. Шунингдек, ҳурмат шаклларининг расмий ва норасмий мулоқотдаги вазифаси, услубий мослашувчанлиги ва япон маданияти билан боғлиқлиги таҳлил қилинган. Тадқиқот натижалари япон тилидаги ҳурмат шакллари нафақат тил ҳодисаси, балки миллий маданият ва ижтимоий муносабатларни акс эттирувчи муҳим коммуникатив восита эканлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: Японтили, ҳурмат шакллари, кейго, сонкейго, кенжоуго, тейнейго, лингвистик хусусиятлар, услубий хусусиятлар, мулоқот маданияти, нутқэтикети.

Япон тили дунё тиллари орасида ўзига хос ҳурмат ва мулойимлик тизими билан ажралиб туради. Ушбу тилда нутқ жараёни фақат ахборот алмашиш воситаси бўлиб қолмасдан, балки ижтимоий муносабатларни ифодалашнинг муҳим усули сифатида ҳам намоён бўлади. Япон жамиятида инсоннинг ёши, ижтимоий мақоми, касбий лавозими ва мулоқотдаги ўрни катта аҳамиятга эга бўлганлиги сабабли, бу омиллар тилда ҳам ўз аксини топади. Шу жиҳатдан япон тилидаги ҳурмат шакллари жамиятнинг маданий ва ижтимоий тузилишини ифодаловчи муҳим лингвистик категория ҳисобланади.

Япон тилида ҳурмат шакллари умумий ҳолда “кейго” деб аталади. Кейго тизими асосан уч турга бўлинади: сонкейго — ҳурмат билдирувчи нутқ, кенжоуго — камтарлик нутқи ва тейнейго — мулойим нутқ шакли. Ушбу шакллар япон тилининг грамматик ва услубий тизимида муҳим ўрин тутади.

Сонкейго суҳбатдош ёки учинчи шахсга нисбатан ҳурмат билдириш мақсадида қўлланади. Бу шаклда ҳаракатни бажарувчи шахс юқори мақомда деб қаралади. Масалан, оддий “ику” (“бормоқ”) феъли сонкейго шаклида “ирасшару” тарзида ишлатилади. Бундай алмашув нафақат грамматик ўзгариш, балки ижтимоий муносабатнинг ҳам ифодаси ҳисобланади. Сонкейго япон тилининг услубий бойлигини таъминлайдиган муҳим воситалардан бири саналади.

Кенжоуго эса нутқ эгасининг ўзини камтар тутиши орқали суҳбатдошга ҳурмат билдириш вазифасини бажаради. Бу шакл айниқса ишбилармонлик муҳитида, расмий учрашувларда ва хизмат мулоқотида кенг қўлланади. Масалан, “ию” (“айтмоқ”) феъли кенжоуго шаклида “моушиагеру” кўринишига эга бўлади. Бу орқали гапирувчи ўз ҳаракатини пастроқ даражада кўрсатиб, тингловчини юқори мақомга қўяди.

Тейнейго эса япон тилидаги энг кенг тарқалган мулойим нутқ шакли ҳисобланади. У асосан “-десу” ва “-масу” қўшимчалари орқали ифодаланади. Бу шакл кундалик расмий мулоқотда,

таълим муассасаларида, оммавий ахборот воситаларида ва хизмат кўрсатиш соҳасида фаол қўлланилади. Тейнейго нутқни юмшатиш, мулоқотни маданиятли ва ҳурматли тарзда олиб бориш вазифасини бажаради.

Лингвистик нуқтаи назардан япон тилидаги ҳурмат шакллари мураккаб грамматик тузилишга эга. Кейго тизимида махсус феъл шакллари, қўшимчалар, олд қўшимчалар ва лексик бирликлардан фойдаланилади. Масалан, “о-” ва “го-” олд қўшимчалари сўзларга ҳурмат маъносини юклаш учун ишлатилади. “Ча” (“чой”) сўзи “о-ча” шаклида қўлланганда, у нафақат оддий предметни, балки ҳурмат билан тилга олинаётган объектни ҳам англатади.

Япон тилидаги ҳурмат шаклларининг яна бир муҳим хусусияти — турли ижтимоий вазиятларга қараб алоҳида лексик бирликларнинг мавжудлигидир. Баъзи ҳолларда феъл шакли оддий қўшимча билан эмас, балки бутунлай бошқа сўз билан алмаштирилади. Масалан, “таберу” (“емоқ”) феъли ҳурмат шаклида “мешиагару” кўринишида қўлланади. Бу эса тилнинг услубий бойлиги ва ифода имкониятларини кенгайтиради.

Услубий жиҳатдан япон тилидаги ҳурмат шакллари турли коммуникатив вазифаларни бажаради. Расмий мулоқотда улар профессионаллик, интизом ва ижтимоий иерархияни ифодалайди. Айниқса, япон компанияларида мижозларга нисбатан юқори даражадаги ҳурмат тилидан фойдаланиш талаб этилади. Нотўғри кейго қўллаш эса маданиятсизлик ёки ҳурматсизлик сифатида баҳоланиши мумкин.

Бадиий адабиёт ва оммавий ахборот воситаларида ҳам ҳурмат шакллари услубий восита сифатида муҳим аҳамият касб этади. Ёзувчилар персонажлар ўртасидаги муносабатни, ижтимоий фарқни ёки психологик масофани айнан нутқ орқали кўрсатадилар. Масалан, доимий равишда расмий услубда гапирадиган қаҳрамон жиддий ва интизомли инсон сифатида қабул қилиниши мумкин.

Аксинча, ҳурмат шаклларидан деярли фойдаланмайдиган персонаж эркин ёки қўпол характер эгаси сифатида тасвирланади.

Замонавий япон жамиятида ҳурмат шакллари маълум даражада ўзгариб бормоқда. Айниқса ёшлар нутқида соддалаштирилган ва қисқартирилган шакллар кўпаймоқда. Интернет ва ижтимоий тармоқларда норасмий услуб устунлик қилмоқда. Бироқ шунга қарамасдан, кейго тизими ҳали ҳам япон маданиятининг муҳим қисми бўлиб қолмоқда. Бизнес, таълим ва давлат муассасаларида ҳурмат шакллари муҳим коммуникатив меъёр сифатида сақланиб келмоқда.

Прагматик жиҳатдан ҳурмат шакллари япон жамиятида ижтимоий уйғунликни таъминлаш вазифасини бажаради. Япон маданиятида очиқ зиддиятдан қочиш ва мулоқотда юмшоқликка интилиш муҳим ҳисобланади. Кейго тизими айнан шу мақсадга хизмат қилиб, буйруқ, рад этиш ёки танқид каби фикрларни ҳам мулойим ва билвосита тарзда ифодалаш имконини беради.

Хулоса қилиб айтганда, япон тилидаги ҳурмат шакллари лингвистик ва услубий жиҳатдан жуда бой ҳамда мураккаб тизимни ташкил этади. Улар орқали ижтимоий муносабатлар, ҳурмат даражаси ва коммуникатив мақсад ифодаланади. Кейго нафақат грамматик ҳодиса, балки япон халқи маданияти, миллий қадриятлари ва мулоқот одобининг муҳим кўриниши ҳисобланади. Шу сабабли япон тилидаги ҳурмат шаклларини ўрганиш тилшунослик, прагматика, социолингвистика ва маданиятлараро коммуникация соҳалари учун катта аҳамиятга эгадир.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество. – Москва: Наука, 1988. – 210 с.
2. Shibatani M. The Languages of Japan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 420 p.
3. Ide S. Formal Forms and Discernment: Two Neglected Aspects of Universals of Linguistic Politeness // Multilingua. – 1989. – Vol. 8. – P. 223–248.
4. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
5. Levinson S. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p.
6. Maynard S. Japanese Communication: Language and Thought in Context. – Honolulu: University of Hawaii Press, 1997. – 310 p.
7. Tsujimura N. An Introduction to Japanese Linguistics. – Oxford: Blackwell Publishing, 2007. – 500 p.
8. Haugh M. Understanding Politeness. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 320 p.